
Meddelandeblad

Mottagare:

Socialnämnder eller motsvarande, länsstyrelser,
kliniker med IVF-behandling.

Juli 2005

Assisterad befruktning och fastställande av föräldraskap när båda föräldrarna är kvinnor

Den 1 juli 2005 blir det möjligt för lesbiska par att få barn genom assisterad befruktning på sjukhus i Sverige. Hittills har endast kvinnor som är gifta eller sambo med en man haft den möjligheten. Assisterad befruktning kan ske antingen genom insemination eller genom befruktning utanför kroppen (IVF). Ett lesbiskt par som genomgår en assisterad befruktning på sjukhus kommer att vara föräldrar till det barn som föds. Partnern eller sambon till den kvinna som föder barnet måste ha samtyckt till behandlingen. Föräldraskapet ska bestämmas genom bekräftelse eller dom. Lesbiska par som genomför en assisterad befruktning på annat sätt, till exempel genom insemination i egen regi eller utomlands, kommer inte att på samma sätt räknas som föräldrar i lagens mening. I dessa fall ska det, liksom i dag, fastställas vem som är far till barnet.

Vidare anpassas bestämmelserna om fastställande av faderskap till DNA-tekniken. Faderskapet för en man ska kunna fastställas av domstol om det genom en genetisk undersökning är utrett att han är barnets far. Det ska alltså inte behöva bevisas att han har haft samlag med barnets mor. Faderskapet ska dock inte kunna fastställas för män som är spermagivare enligt lagen (1984:1140) om insemination eller lagen (1988:711) om befruktning utanför kroppen.

Läsanvisning

Texten bygger på regeringens proposition 2004/05:137 Assisterad befruktning och föräldraskap. Under huvudrubrikerna finns sidhänvisningar till propositionstexten. Vissa paragrafer som kommenteras finns återgivna i textutor i meddelandebladet.

Bakgrund

Prop. 2004/05:137 s. 37–41

Många lesbiska par skaffar i dag barn genom insemination i egen regi, och en del par vänder sig till sjukhus utomlands. När en insemination görs vid klinik utomlands är givaren som regel anonym. Vid insemination i egen regi är avsikten ibland att spermagivaren ska vara aktiv som far till barnet. Men det kan också vara så att han endast vill hjälpa det lesbiska paret att bilda familj och att hans identitet därför inte uppges vid faderskapsutredningen eller för barnet. Barn som har kommit till med donerad sperma enligt lagen om insemination eller lagen om befruktning utanför kroppen har däremot,

när det har uppnått tillräcklig mognad, rätt att få del av de uppgifter om givaren som finns antecknade i en särskild journal. Socialnämnden är skyldig att hjälpa barnet att ta reda på om det finns några uppgifter antecknade i journalen. Genom att lesbiska par får tillgång till behandling inom svensk hälso- och sjukvård får även dessa barn samma rätt att få kunskap om sitt biologiska ursprung.

Assisterad befruktning för partner och homosexuella sambor

Prop. 2004/05:137 s. 40

Från den 1 juli 2005 kommer en kvinna som är partner eller sambo med en annan kvinna kunna insemineras med donerad sperma eller hennes ägg befruktas utanför kroppen med donerade spermier på svenskt sjukhus. En förutsättning för behandlingen är – liksom för ett heterosexuellt par – att kvinnans partner eller sambo skriftligen har samtyckt till behandlingen (2 § lagen om insemination och 3 § lagen om befruktning utanför kroppen). Läkaren ska därutöver pröva att det med hänsyn till parets medicinska, psykologiska och sociala förhållanden är lämpligt att behandlingen äger rum. Den assisterade befruktningen får utföras endast om det kan antas att barnet kommer att växa upp under goda förhållanden (3 § lagen om insemination och 5 § lagen om befruktning utanför kroppen). Läkaren bör gemensamt med en yrkesutövare med beteendevetenskaplig kompetens t.ex. kurator eller psykolog så långt möjligt försäkra sig om bl.a. att paret har förmåga att vårda och uppfostra barnet och att de kommer att berätta för barnet om dess ursprung (SOSFS 2002:13).

Gemensamt föräldraskap för partner och homosexuella sambo

Prop. 2004/05:137 s. 41–45, 57–59

1 kap. 9 § FB

Har insemination utförts på modern enligt lagen (1984:1140) om insemination eller har befruktning av moderns ägg utförts enligt lagen (1988:711) om befruktning utanför kroppen med samtycke av en kvinna som var moderns registrerade partner eller sambo och är det med hänsyn till samtliga omständigheter sannolikt att barnet har avlats genom inseminationen eller befruktningen, skall den som har lämnat samtycket anses som barnets förälder. Ett föräldraskap enligt första stycket fastställs genom bekräftelse eller dom. Det som sägs i 4 § om bekräftelse av faderskap tillämpas också i fråga om bekräftelse av ett sådant föräldraskap.

I paragrafen regleras föräldraskapet för barn som kommer till genom assisterad befruktning i registrerade partnerskap och samboförhållanden mellan två kvinnor. Vem som anses som sambo framgår av 1 § första stycket sambolagen (2003:376): kvinnan måste stadigvarande bo tillsammans med modern i ett parförhållande och ha gemensamt hushåll med henne. Bestämmelsen är inte begränsad till att gälla enbart sådana samboförhållanden där ingen av samborna är gifta men det ska dock inte fastställas något föräldraskap när en man ska anses som far på grund av faderskapspresumtionen i 1 kap. 1 § FB. Ett fastställande av föräldraskapet förutsätter då att faderskapspresumtionen hävs genom dom. Det finns ingen möjlighet för mannen i äktenskapet att – såsom när det gäller faderskap – godkänna en kvinnas bekräftelse av föräldraskapet (prop. 2004/05:137 s. 58). Även om modern är gift när barnet föds kan alltså i dessa fall faderskapspresumtionen hävas genom dom och därefter kan föräldraskapet fastställas för den partner eller sambo som samtyckt till behandlingen.

Om en behandling enligt lagen om insemination eller lagen om befruktning utanför kroppen har utförts på en kvinna som är partner eller sambo med en annan kvinna, ska partnern eller sambon till den behandlade kvinnan också anses som barnets förälder. Den man som ger sperma till en kvinna som är partner eller sambo med en annan kvinna har alltså inte – precis som andra spermagivare – något rättsligt förhållande till barnet. Föräldraskapet förutsätter att partnern eller sambon har samtyckt till behandlingen och att det är sannolikt att barnet har avlats genom den. Föräldraskapet ska fastställas genom bekräftelse eller dom. Kvinnans samtycke till den assisterade befruktningen har alltså den verkan att hon blir att anse som förälder till det barn som föds. På så sätt garanteras barnet redan vid befruktningen två föräldrar. Förutsatt att samtycke har lämnats och att det är sannolikt att barnet har kommit till genom befruktningen, kan varken den födande kvinnan eller hennes partner eller sambo med framgång motsätta sig föräldraskapet (prop. 2004/05:137 s. 43).

Föräldraskapet ska inte omfatta barn som kommer till genom assisterad befruktning utanför tillämpningen av lagen om insemination eller lagen om befruktning utanför kroppen, t.ex. vid insemination i egen regi eller utomlands. I dessa fall ska i stället – liksom hittills – faderskapet fastställas för den man som har givit sperma. Om det är till fördel för barnet och övriga förutsättningar finns, kan ett gemensamt föräldraskap för det lesbiska paret då åstadkommas genom adoption.

Socialnämndens skyldighet att försöka utreda och fastställa föräldraskap

Prop. 2004/05:137 s. 45–47, 59–60

2 kap. 8a § FB

Om det kan antas att en kvinna skall anses som förälder enligt 1 kap. 9 § till ett barn som står under någons vårdnad och som har hemvist i Sverige, är socialnämnden skyldig att försöka utreda om sådant föräldraskap föreligger och, om så är fallet, se till att detta fastställs istället för faderskapet.

Det som sägs i 2–5, 7 och 8 §§ om utredning av faderskap tillämpas också i fråga om föräldraskapet för en kvinna.

I paragrafen regleras socialnämndens medverkan vid fastställande av föräldraskap enligt 1 kap. 9 § FB.

Av 1 kap. 3 § FB framgår att faderskapet inte ska fastställas för ett barn om det rör sig om ett sådant fall som avses i 1 kap. 9 § FB, dvs. om en assisterad befruktning har utförts enligt lagen om insemination eller lagen om befruktning utanför kroppen på en kvinna med samtycke av hennes registrerade partner eller en kvinna som var hennes sambo och det är sannolikt att barnet har avlats genom befruktningen. Om det således kan antas att en kvinna ska anses som barnets förälder, ska nämnden försöka utreda kvinnans föräldraskap och se till att det fastställs. Med "i stället för faderskapet" markeras att det i ett sådant fall inte dessutom ska göras någon faderskapsutredning enligt 2 kap. 1 § FB.

Anledning att göra en utredning av föräldraskapet för en kvinna kan finnas framför allt om uppgifter från modern eller någon annan tyder på att en assisterad befruktning har skett enligt lagen om insemination eller lagen om befruktning utanför kroppen (prop.

2004/05:137 s. 46). Liksom när det gäller utredningar om faderskap förutsätts att barnet står under någons vårdnad och har hemvist i Sverige.

Hänvisningarna till 2 kap. 2–4 §§ FB innebär bl.a. att en utredning av föräldraskapet för en kvinna ska göras av socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört och att nämnden ska inhämta upplysningar från modern och andra personer som kan lämna uppgifter av betydelse för utredningen. Bekräftelsen ska ske skriftligen av kvinnan och den ska bevittnas av två personer. Bekräftelsen ska vidare skriftligen godkännas av socialnämnden och av modern eller en särskilt förordnad vårdnadshavare för barnet. Är barnet myndigt eller står det enligt 6 kap. 2 § FB inte under någons vårdnad, ska bekräftelsen i stället godkännas av barnet självt. Socialnämnden får lämna sitt godkännande endast om det kan antas att kvinnan ska anses som barnets förälder enligt första stycket. En bekräftelse av föräldraskap kan göras före barnets födelse, men den får inte godkännas av socialnämnden förrän barnet är fött (prop. 2004/05:137 s. 58). Av hänvisningen till 2 kap. 5 § FB följer att socialnämnden bör bereda den kvinna som kan vara förälder tillfälle att bekräfta föräldraskapet när frågan kan bedömas med tillräcklig säkerhet. Hänvisningen till 2 kap. 7 § FB ger nämnden möjlighet att i vissa fall lägga ned en påbörjad utredning om föräldraskap. En nedläggning kan bli aktuell exempelvis om det, sedan utredningen påbörjats, kommer fram att partnern eller sambon till barnets mor inte har samtyckt till en assisterad befruktning enligt lagen om insemination eller lagen om befruktning utanför kroppen eller om det inte är sannolikt att barnet har kommit till på det sättet utan t.ex. genom en insemination i egen regi. I så fall ska i stället faderskapet för barnet utredas. Hänvisningen till 2 kap. 8 § FB innebär att socialnämnden, precis som vid bekräftelse av faderskap, ska föra protokoll över vad som förekommer vid utredningen av betydelse för frågan om föräldraskapet och att utredningen bör bedrivas skyndsamt.

Någon hänvisning görs inte till 2 kap. 6 § FB. Bestämmelsen om blodundersökningar vid faderskapsutredningar är alltså inte tillämplig. Detta hindrar inte att de berörda, om de känner till vem spermagivaren är, själva tar initiativ till en DNA-analys.

2 kap. 9 § FB

Skall en viss man enligt 1 kap. 1 § anses som far till ett barn som står under någons vårdnad och har barnet hemvist i Sverige, skall socialnämnden, om vårdnadshavaren eller någon av vårdnadshavarna eller mannen begär det och det är lämpligt, utreda om någon annan man kan vara far till barnet eller om en kvinna skall anses som barnets förälder enligt 1 kap. 9 §.

I fråga om utredningen tillämpas 2–6 och 8 §§. Utredningen får läggas ned, om det finns skäl som anges i 7 § första stycket 1 eller 4 eller om det annars är lämpligt. Vid utredningen av en kvinnas föräldraskap tillämpas dock inte 6 §.

Socialnämndens beslut att inte påbörja en utredning enligt denna paragraf eller att lägga ned en påbörjad utredning får överklagas hos länsstyrelsen. Länsstyrelsens beslut får överklagas hos allmän förvaltningsdomstol. Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten.

Enligt paragrafen ska socialnämnden utreda faderskapet även i vissa fall där en man på grund av faderskapspresumtionen ska anses som barnets far. Nämnden bör i motsvarande fall kunna utreda föräldraskapet för en kvinna. Behov av en sådan utredning skulle undantagsvis kunna uppkomma om barnet har kommit till genom en assisterad befrukt-

ning enligt lagen om insemination eller lagen om befruktning utanför kroppen och den befruktade kvinnan ingår äktenskap innan barnet föds. Faderskapspresumtionen bör då kunna hävas genom dom, och föräldraskapet i stället fastställas för den kvinna som har samtyckt till befruktningen. Det finns ingen möjlighet för mannen i äktenskapet att – såsom när det gäller faderskap – godkänna en kvinnas bekräftelse av föräldraskapet (prop. 2004/05:137 s. 58).

Anmälan om gemensam vårdnad

Prop. 2004/05:137 s. 62

6 kap. 4 § FB

Står barnet under vårdnad av endast en av föräldrarna och vill föräldrarna gemensamt utöva vårdnaden, skall rätten på talan av dem båda förordna i enlighet med deras begäran, om inte gemensam vårdnad är uppenbart oförenlig med barnets bästa.

Om barnet är folkbokfört här i landet kan föräldrarna få gemensam vårdnad också genom registrering hos Skatteverket efter anmälan av dem båda

1. till socialnämnden i samband med att nämnden skall godkänna en faderskapsbekräftelse eller en bekräftelse av föräldraskap enligt 1 kap. 9 §, eller
2. till Skatteverket under förutsättning att förordnande om vårdnaden inte har meddelats tidigare och att föräldrarna och barnet är svenska medborgare.

Paragrafen handlar om hur föräldrarna till ett barn kan få gemensam vårdnad om barnet.

I andra stycket har gjorts en ändring till följd av ändringarna i 1 kap. FB om föräldraskapet för barn som avlas genom assisterad befruktning i registrerade partnerskap och samboförhållanden mellan två kvinnor. Föräldrarna kan få gemensam vårdnad efter anmälan av dem båda till socialnämnden i samband med att nämnden ska godkänna bekräftelsen av föräldraskapet.

Rättegång

Prop. 2004/05:137 s. 45–49, 60–62

I 3 kap. FB finns bestämmelser om rättegången i mål om faderskap. Reglerna tillämpas på samma sätt när det gäller fastställande av föräldraskapet för en kvinna. Det innebär att en talan om fastställande av föräldraskap kan väckas av barnet och att barnets talan som regel förs av socialnämnden. Om det undantagsvis skulle vara oklart om det finns förutsättningar att fastställa föräldraskapet, kan talan även föras mot en man som kan komma i fråga som far. Talan om faderskap och föräldraskap för en kvinna kan inte prövas samtidigt vid flera domstolar. Om en talan har väckts om hävande av en faderskapspresumtion, kan talan om fastställande av föräldraskapet för en kvinna väckas vid samma domstol och målen handläggas i en rättegång.

Samlagsrekvisitet tas bort

Prop. 2004/05:137 s. 50–53, 55–56

1 kap. 5 § FB

Skall faderskap fastställas genom dom, skall rätten förklara en man vara far, om det genom en genetisk undersökning är utrett att han är barnets far. Rätten skall också förklara en man vara far, om det är utrett att han har haft samlag med barnets mor eller att en insemination eller befruktning utanför moderns kropp har skett med hans spermier under den tid då barnet kan vara avlat och det med hänsyn till samtliga omständigheter är sannolikt att barnet har avlats av honom.

Faderskapet kan inte fastställas genom dom för en man som är spermagivare enligt lagen (1984:1140) om insemination eller lagen (1988:711) om befruktning utanför kroppen.

Enligt paragrafen ska rätten fastställa att en man är far till ett barn om det genom en genetisk undersökning är utrett att han är barnets far. Genetiska undersökningar för utredning av faderskap utförs i dag i praktiken endast i form av DNA-analys, vanligen av Rättsmedicinalverkets rättsgenetiska avdelning. I takt med att tekniken utvecklas omfattas dock även andra former av genetiska undersökningar (prop. 2004/05:137 s. 55 f.). Om det biologiska släktskapet är utrett genom en genetisk undersökning, krävs ingen särskild bevisning om att samlag ägt rum, t.ex. genom parts- eller vittnesförhör.

Bestämmelsen gäller även om barnet har kommit till genom assisterad befruktning, dvs. insemination eller befruktning utanför moderns kropp. Av andra stycket framgår att en faderskapstalan inte kan föras mot en man som givit sperma enligt lagen om insemination eller lagen om befruktning utanför kroppen. Även om det – i strid med lagen – inte skulle finnas ett giltigt samtycke till befruktningen kan faderskapet alltså inte fastställas genom dom för en spermagivare som lämnat sperma inom svensk hälso- och sjukvård. Det finns dock inget som hindrar att han frivilligt bekräftar faderskapet. Däremot kan faderskapet för andra spermagivare fastställas, förutsatt att ingen annan ska anses som barnets far enligt 1 kap. 6 eller 8 § FB. Det kan röra sig om t.ex. en insemination i egen regi där kvinnan är ensamstående, partner eller sambo med en annan kvinna. Att det ibland kan vara svårt att identifiera en privat spermagivare bör inte hindra att det ändå finns möjlighet att försöka få faderskapet fastställt (prop. 2004/05:137 s. 53).

Avslutande kommentar

De föreslagna bestämmelserna träder i kraft den 1 juli 2005. Bestämmelserna om fastställande av faderskap genom dom ska – för att undvika en retroaktiv verkan – gälla endast barn som avlas efter ikraftträdandet (prop. 2004/05:137 s. 54).

Socialstyrelsen kommer att utarbeta de protokoll och övriga blanketter som behövs för socialnämndens utredning av föräldraskap.

Socialstyrelsen klassificerar sin utgivning i olika dokumenttyper. Detta är *ett Meddelandeblad*. Det innebär att den innehåller information om lagar och förordningar, avgifter, beslut vid andra myndigheter, rättsfall och JO-uttalanden som riktas till huvudmän, vårdgivare och profession.

Denna information (art nr 2005-1-12) kan laddas ner och beställas från Socialstyrelsens webbplats: www.socialstyrelsen.se/publicerat. Den kan även beställas från Socialstyrelsens kundtjänst, 120 88 Stockholm, fax 08-779 96 67.
